
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

ΤΟ ΜΑΘΗΜΑ ΤΩΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΕΞΟΙΚΟΝΟΜΗΣΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΥ ΧΡΟΝΟΥ

ΠΑΝ. Χ. ΜΠΟΥΡΑ

Είναι γεγονός ότι κανείς μέχρι σήμερα δεν τόλμησε να αμφισβητήσει τη σημασία του μαθήματος «των Φιλοσοφικών», όμως πολλοί είναι εκείνοι που «δεν φρόντισαν» να πάρει το μάθημα αυτό τη δικαίωση που του αρμόζει στο Αναλυτικό και Ωρολόγιο Πρόγραμμα της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης!

Άλλοτε γιατί εθεωρείτο πολυτέλεια να ασχολείται η Δ.Ε. με «το φιλοσοφείν», μια και είχε να λύσει «εθνικά» προβλήματα, άλλοτε γιατί «δεν το επέτρεπαν» οι κοινωνικοπολιτικές συνθήκες, άλλοτε πάλι γιατί οι αρμόδιοι έμπλεκαν σε θέματα ιδεολογικά ή μεθοδολογικά και τέλος, αν όλα αυτά μπορούσαν να ξεπεραστούν, πρόβαλε ο μεγάλο εχθρός, που είναι και ο μεγάλος εχθρός όλων των μαθημάτων: ο ελάχιστος διδακτικός χρόνος! Έτσι τα Φιλοσοφικά, ως μάθημα στην ελληνική Δ.Ε., δεν πρέπει να υπερηφανεύεται και πολύ για την ιστορία του!

Μια ιστορία που ξεκινάει μεν απ' το 1836 αλλά που ανασαίνει με δυσκολία, καθώς το μάθημα στην καλλίτερη περίπτωση —και αυτή είναι όταν διδάσκεται λόγω επάρκειας προσωπικού— ανήκει στα λεγόμενα μαθήματα γ' κατηγορίας (μονώωρα ή δίωρα που μετατρέπονται σε μονώωρα με την «πρώτη» δυσκολία). Το 1935 περιφρονείται πια αδίστακτα: Ο συντάκτης του Α. και Ω.Π. δεν θεώρησε καν απαραίτητο να προτάξει, ως όφειλε, ολίγα τινά για τη σκοπιμότητα της διδασκαλίας του.

Μετά το β' παγκόσμιο πόλεμο κυριάρχησε στις Δ.Ε. η περιβόητη πια *Λογική* του Ν. Σούλια (*Μετά στοιχείων γνωσιολογίας*). Μόνον που η Γνωσιολογία και Μεθοδολογία ελλείπει χρόνου δεν διδάχτηκε ποτέ! Και παρά το ότι η *Λογική* του Ν. Σούλια ήταν βοήθημα προσεγμένο, οι μαθητές που τη διδάχτηκαν μιλούν με αποτροπιασμό, όσο για κανένα άλλο σχολικό βιβλίο! Απ' τη μια μεριά ο τυπικός της χαρακτήρας —περιείχε αναλυτικά μόνον την Τυπική Λογική— κι απ' την άλλη η απόσταση των περισσότερων φιλολόγων «από τό φιλοσοφείν» (γιατί;), καταντούσε την όλη υπόθεση ένα αποκρουστικό τέρας που βασάνιζε ανθρώπους —μαθητές και διδάσκοντες— καθώς τους υποχρέωνε να απομνημονεύουν σωρεία δύ-

σκολων ορισμών και δυσκολοτάτων κανόνων, «χωρίς καμιά άμεση ή έμμεση χρησιμότητα.»!

Για να φτάσουμε στο σωτήριο έτος 1971 (μα δεν βρέθηκε άλλο έτος;), όπου για πρώτη φορά εισάγεται η Φιλοσοφία στο μάθημα των Φιλοσοφικών. Μέχρι τότε διδάσκεται μάθημα Φιλοσοφικών χωρίς Φιλοσοφία! Το σχολικό εγχειρίδιο είναι μια καλή προσπάθεια, αλλά το πράγμα κολλάει στον ελάχιστο διαθέσιμο διδακτικό χρόνο, κι ακόμη στο ότι οι διδάσκοντες είχαν διδαχθεί για δεκαετίες ελάχιστη φιλοσοφία.

Είναι πράγματι πρόβλημα ο διαθέσιμος διδακτικός χρόνος. Ως ειδικός συνεργάτης της πολιτικής ηγεσίας του ΥΠΕΠΘ επί εξαετία, έγινα πολλές φορές θεατής των συγκρούσεων των εκπαιδευτικών κλάδων, για το ποιος θα εξοικονομήσει στη δική του επιστήμη τον περισσότερο διδακτικό χρόνο. Και κατανοώ το πρόβλημα. Αλλά νομίζω πως πολλά που εξαρχής φαίνονται απροσπέλαστα, λύνονται με ακόμη πιο πολύ βάσανο του νου και φυσικά διάλογο. Ας μου συγχωρεθεί λοιπόν αν προσθέτοντας την ταπεινή μου γνώμη στο ζήτημα, πικράνω κάποιους που κι αυτοί, ίσως, απ' τη δική τους σκοπιά ζουν τη δική τους αγωνία για την ταλαιπωρημένη και ταλαιπωρούσα Παιδεία μας.

Ένα πρωταρχικό λάθος, νομίζω, συμπαρασύρει και εγκλωβίζει τους πάντες: Υπουργούς, συμβούλους του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, σχολικούς συμβούλους, διδασκοντες, γονείς, μαθητές: Στο σχολείο, ισχυρίζονται, υπάρχουν κι άλλα, συγγενή μαθήματα προς τη Φιλοσοφία και μπορεί η Παιδεία να αντλήσει από κει τα στοιχεία εκείνα που έχει ανάγκη το νέο άτομο για τα πρώτα ουσιαστικά βήματα της ζωής του ή για να βοηθηθεί στις ειδικότερες σπουδές του. Και για την Ψυχολογία και την Κοινωνιολογία δεν γεννάται θέμα. Η πρώτη υπάγεται στα Φιλοσοφικά — ενώ θα μπορούσε να αποτελέσει και ξεχωριστό μάθημα, καθώς όλο πια και απομακρύνεται απ' την παλαιά της μητέρα. Η δεύτερη διδάσκεται στη δέσμη. Για τα Θρησκευτικά θα γίνει λόγος σε άλλο μου άρθρο, και νομίζω ότι ειδικοί και μη αναφέρθηκαν σε σοβαρές διαφορές για τα δύο μαθήματα. Τα Φιλοσοφικά Κείμενα είναι ένα, προς το παρόν ο *Πρωταγόρας* του Πλάτωνα. Οι ελπίδες στρέφονται όλες πια προς τα Νέα Ελληνικά, δηλαδή τη Λογοτεχνία. Και κύρια εδώ γίνεται το λάθος. Η Λογοτεχνία, λοιπόν, ας πούμε για μένα, δεν έχει καμιά σχέση με τη Φιλοσοφία ή έστω, για να μην πολωθούμε, έχει πολύ λιγότερη απ' όση νομίζουμε.

Έχω ασχοληθεί διεξοδικά με το ζήτημα αυτό στο έργο μου *Η μη αναγκαιότητα της τέχνης*. Να μεταφέρω εδώ μια γενκότητα: «Ενώ ο φιλόσοφος και ο επιστήμονας στον αγώνα τους να γνωρίσουν τον προβαλλόμενο σ' αυτούς κόσμο, προσπαθούν να αφαιρέσουν ό,τι μπορεί απ' τις βιωματικές τους ωθήσεις, ο καλλιτέχνης, αντίθετα, τα φαινόμενα και τα αντικείμενα τα δραστηριοποιεί μέσα μας, αφού τα μεταστοιχειώσει με ό,τι βαθύτερα βιωματικό δονείται — και επιθυμεί πολύ να τα μεταστοιχειώσει μ' αυτό τον τρόπο».

Και μια άλλη, αν θελήτε: «η Φιλοσοφία και η Επιστήμη (υπονοούμε πολύ περισσότερο τις Ανθρωπιστικές Επιστήμες) πρέπει να παραδεχτούμε ότι πλεονεκτούν, τουλάχιστον έτσι, απέναντι στις άλλες πνευματικές δημιουργίες, και όπου διακρίνονται αντιστοιχίες (π.χ. επιστήμη της Ηθικής, διδακτική λογοτεχνία, καθημερινός, έστω, λόγος): Γνωρίζουν, τουλάχιστον, αυτές μόνο την τελική προ-

βληματική των αιτημάτων που θέτονται μπροστά στη συνείδησή μας για επίλυση, γνωρίζουν, δηλαδή, τα αιτήματα αυτά, μέχρι πού ακριβώς έχουν προχωρήσει σε βάθος και πλάτος, ποιες λύσεις έχουν προταθεί από κει και πέρα, μ' άλλα λόγια κατέχουν αυτές μόνο τη συνείδηση του προβλήματος.

Χρειάζεται, μήπως, να μιλήσω περισσότερο για τη σημασία της Φιλοσοφίας; Αν είναι να μιλάμε γι' αυτό, ας μη μιλάμε για τίποτα. Ειλικρινά, αισθάνομαι άσχημα, όταν απευθυνόμενος σε μη μαθητές αναγκάζομαι εκ των πραγμάτων, καθώς εδώ, να αναφέρομαι στη σημασία της Φιλοσοφίας.

Η Φιλοσοφία, εν πάσει περιπτώσει, προσφέρει αν όχι την Αλήθεια —ποιος, βέβαια, τη βρήκε;— τουλάχιστον την τελευταία λέξη για την αντικειμενικότητα στα μεγάλα προβλήματα του ανθρώπου. Κι' όμως, η Παιδεία αρέσκεται να στηρίζεται εσαεί έξω απ' αυτήν. Και το λυπηρό είναι ότι και στις προηγμένες χώρες της Ευρώπης παρόμοια πράγματα συμβαίνουν· είναι λυπηρό, μάλιστα, κι από την άποψη ότι, καθώς ανατρέχουμε σχεδόν πάντοτε δια τα τοιαύτα εις την γηραιάν Εσπερίαν, ίσως είχαμε λύσει το πρόβλημα.

Τι κάνουμε λοιπόν;

Τί να κάνουμε, αν δεν πιστεύουμε στη Φιλοσοφία; Στο βάθος, αυτό είναι το ζητούμενο. Συνεπώς, ας μην ψάχνουμε για λύσεις!

Αν πιστεύαμε στη Φιλοσοφία όσο θα 'πρεπε, θα ήμασταν έτοιμοι όχι μόνο για τα εύκολα, αλλά και για τα δύσκολα. Δεν θα διστάσω να κάνω μια πρόταση, δύσκολη πρόταση, κι ας πέσει στο κενό: Λιγότερη Λογοτεχνία και περισσότερη Φιλοσοφία. Μπορούμε να «κλέψουμε» μιά ώρα τουλάχιστον, απ' τα Νεοελληνικά Αναγνώσματα της Γ' Λυκείου, να τα περιορίσουμε στα δοκίμια μόνο, και να την προσθέσουμε στα Φιλοσοφικά. Ένα τελευταίο να επισημάνω σε τούτη την προβληματική. Δειλά-δειλά, αλλά σταθερά, το αξιόλογο αναγνωστικό κοινό τρέπεται προς το δοκίμιο και την ψυχολογική, έστω, πεζογραφία, σε βάρος της ποίησης, του θεάτρου και της πεζογραφίας που δεν είναι πρώτ' απ' όλα σοβαρά ψυχολογική!

Λέει λίγα, πολλά ή τίποτα αυτό;

Ιδού και μερικά εύκολα:

Το βιβλίο των Αρχαίων Ελληνικών της Α' Λυκείου δεν έχει σχέση με την παιδαγωγική αυστηρότητα του παλαιού Ζούκη, όπου δεν υπήρχε περίπτωση να βρεις αρχαία λέξη στο κείμενο που να μη συνδεόταν ταυτόχρονα με την προβλεπόμενη για διδασκαλία ύλη της Γραμματικής και του Συντακτικού. Αυτό σημαίνει ότι υπάρχουν κείμενα στο «αναγνωστικό» της Α' Λυκείου, τα οποία οι μαθητές υποχρεώνονται να μαθαίνουν χωρίς να μπορούν να παρακολουθούν όλα τα γραμματικά και συντακτικά φαινόμενα που παρελαύνουν μπροστά τους. Γιατί, λοιπόν, να μη μεταθέσουμε τη διδασκαλία της Ρητορικής από τη Β' Λυκείου σε κάποια φάση της Α'; Ένας διδακτικός λόγος του Ισοκράτη θα ήταν νομίζω ενδεδειγμένος. Με τη μετάθεση αυτή θα άνοιγε ο χώρος στη Β' Λυκείου σε περισσότερο χρόνο για τα Φιλοσοφικά Κείμενα.

Και επειδή οι αρχαίοι έλληνες συγγραφείς, παρά τη μεγαλοσύνη τους, και εν προκειμένω οι ηθικοί φιλόσοφοι έχουν συμπληρωθεί σε πάμπολλες περιπτώσεις, θεωρώ ότι δεν πρέπει να διδαχτεί ένα ολοκληρωμένο φιλοσοφικό έργο, γιατί κατά

διαστήματα θα πέφτουμε σε «κενά» με βάση τη σύγχρονη πραγματικότητα της ηθικής και ψυχολογικής επιστήμης και ζωής. Επιπλέον δεν θα συμφωνούσα καθόλου με τις περίφημες αναγωγές στη σύγχρονη εποχή για να καλύψουμε τα κενά, για το λόγο ότι θα μειώναμε την εικόνα των μαθητών για τους αρχαίους Έλληνες συγγραφείς, που δυστυχώς η Παιδεία μας, εκούσα-άκουσα, τους έχει σοβαρά υποβαθμίσει μέσα στη σχολική πράξη. Να προσθέσω σ' αυτά, πως κείμενα των αρχαίων Ελλήνων, συγκλονιστικά σύγχρονα, δημιουργούν είτε προβλήματα γλωσσικής προσέγγισης, είτε ιδεολογικής προσφοράς, είτε μεθοδολογικής παρουσίασης.

Ένα Ανθολόγιο, λοιπόν, Φιλοσοφικών Κειμένων Αρχαίων Ελλήνων Συγγραφέων για τη Β' Λυκείου, διηρημένου με θεματική βασικών προβλημάτων ηθικής, ανταποκρινόμενων στις σύγχρονες απαιτήσεις, θα ήταν μια λύση.

Και με πλούσιο σχολιασμό, εισαγωγικό και μη.

Μπορούμε, όμως, να πάμε ακόμη παραπέρα. Η αρχαία ελληνική γλώσσα να επαναεισαχθεί στο Γυμνάσιο, στη Γ' έστω τάξη. Απαίτηση, εξάλλου, και των περισσότερων φιλολόγων που εργάζονται στη μαχόμενη εκπαίδευση, αφού θα λυθούν πολλά απ' τα προβλήματα που σωρεύτηκαν μετά τη συρρίκνωση της διδασκαλίας της αρχαίας ελληνικής γλώσσας από έξι χρόνια σε δύο. Για να εξοικονομηθεί αρκετός χώρος, ώστε οι μαθητές του Λυκείου να γευτούν περισσότερα κλασικά κείμενα. Ευνόητο, όμως, είναι, ότι σ' αυτή την περίπτωση θα καταλήξουμε σε ανδιάρθρωση της ύλης των Αρχαίων Ελληνικών στο Γυμνάσιο. Πιθανώς να συμπιεστούν κάποια κείμενα. Αλλά για τους μαθητές του Γυμνασίου ίσως αρκούσε, σε αναπλήρωση της συμπίεσης των κάποιων κειμένων, μια ιστορική παρουσίαση των αρχαίων μας συγγραφέων με εμμονή στα πραγματολογικά ή ιδεολογικά στοιχεία, ανάλογα με την τάξη.

Θα μεταβάλουμε, όμως, την οπτική γωνία απ' την οποία προσδιορίζουμε την υποχρεωτική βαθμίδα της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης; Ο προσδιορισμός του υπάρχοντος Γυμνασίου στηρίχτηκε κύρια στην ορθή θεωρητικά άποψη, ότι είναι το αυτόνομο σχολείο με την αυτόνομη εν προκειμένω ύλη, ικανής να προσφέρει τις απαραίτητες εκείνες γνώσεις και πνευματικές ικανότητες που οφείλει να αποκομίσει το νέο άτομο, εφόσον κληθεί να αντιμετωπίσει τα προβλήματα της ζωής, αμέσως μετά τη θητεία του στο Γυμνάσιο.

Το Λύκειο, όμως, ασθμαίνει, χάριν αυτής της αρχής, γιατί το Γυμνάσιο δεν επιθυμεί να αποτελέσει το αυστηρά προηγούμενο σκαλοπάτι του! (Αφορά και τα Μαθηματικά και τα Φυσικά η δυσκολία αυτή). Όμως έχει τόση σημασία η ολοκλήρωση της διδασκαλίας της γενικής ύλης ενός τομέα και μάλιστα στο Γυμνάσιο—όπου η μάθηση είναι μηχανιστικότερη— επί θυσία της μη εμπέδωσης και ολοκλήρωσης της διδασκαλίας της ειδικότερης ύλης και μάλιστα στο Λύκειο; Εξάλλου το Γυμνάσιο ως αυτόνομο σχολείο μπορεί να είναι υπεύθυνο για τη δημιουργία των ειδολογικών και πνευματικών ικανοτήτων και όχι εκείνων που απορρέουν απ' τη γνώση μιας ύλης, πράγμα και που πιο σημαντικό είναι, αλλά που και το Λύκειο επικουρεί. Κάτι ακόμη: Οι εξετάσεις καταργήθηκαν απ' το Γυμνάσιο στο Λύκειο. Ο τίτλος του απόφοιτου του Γυμνασίου δεν σημαίνει απολύτως τίποτε. Όλος σχεδόν ο όγκος των μαθητών της α' βαθμίδας της Δ.Ε. πορεύεται προς τη β' βαθμίδα. Κι οι κάποιοι που δεν αντέχουν «το βάρος των γραμμάτων» διακόπτουν

στα 12 ή 13 τους χρόνια τη σχέση τους με τα σχολεία ή αποκομίζουν μηδαμινά απ' αυτά, όσο έχουν σχέση. Αναγκαίως, λοιπόν, ο επαναπροσδιορισμός του ρόλου του Γυμνασίου ως αυτόνομου σχολείου. Κι αν συμβεί αυτό, η ιδέα της επαναισαγωγής της αρχαίας ελληνικής γλώσσας ως μαθήματος στην Γ' Γυμνασίου θα μπορούσε να κερδίσει έδαφος, καθώς και τις γενικές γνώσεις θα εξυπηρετούσε, μια και η αρχαία ελληνική ακούγεται ακόμη, τουλάχιστον στις εκκλησίες κάθε Κυριακή!

Ανοίγοντας έτσι τον χώρο για τα Αρχαία Ελληνικά των πρώτων τάξεων του Λυκείου, θα μπορούσαμε να συζητούσαμε και για την αύξηση της μιας διδακτικής ώρας των Φιλοσοφικών της Β' Λυκείου στις δύο, σε βάρος των Αρχαίων Ελληνικών. Σε μια τέτοια περίπτωση θα μετακομίζαμε τη Λογική στο πλάι της Ψυχολογίας, μόνο για ένα τρίμηνο. Δείκτης το ισχύον βιβλίο της Φιλοσοφίας, που έχει σωστά «συμμαζέψει» τη διδασκαλία της Λογικής. Η Λογική στις προηγμένες χώρες της Ευρώπης διδάσκεται νωρίτερα απ' ότι στην Ελλάδα, ως προπαιδεία κάθε Επιστήμης, κάποτε και στο Γυμνάσιο. Μ' αυτόν τον τρόπο και η Ψυχολογία θα έπαιρνε βαθιά ανάσα, και στη Γ' Λυκείου θα περιοριζόμαστε μόνο στη διδασκαλία της καθαρής Φιλοσοφίας. Όπου μάλιστα δεν θα ήταν απαραίτητο οι αρχαίοι έλληνες να ιδωθούν ειδικά, αλλά με βάση τη Νεώτερη Φιλοσοφία οι σχετικές αναφορές θα έσωζαν και εκείνους και εμάς.

Δίχως πια τη Λογική και την ειδική αναφορά στους αρχαίους έλληνες, θα εξοικονομούσαμε το πρωταρχικό για την κάποια λύση του μαθήματος των Φιλοσοφικών στη Δ.Ε.: το κάποιο διδακτικό χρόνο!

Τι πρέπει, όμως, να γίνει σ' αυτή την φάση; Με μόνο τον *Πρωταγόρα* στη Β' Λυκείου και το δίωρο των Φιλοσοφικών στη Γ', που κι αυτό με το ζόρι στέκεται στα πόδια του;

Θα επανέλθω σε άλλη μου εργασία.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Χ. ΜΠΟΥΡΑΣ
ΦΙΛΟΛΟΓΟΣ - ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ
ΑΘΗΝΑ